

TOMISLAV KRIZMAN

O GRAFIČKIM VJEŠTINAMA

Z A G R E B 1 9 5 2

rafika ima svoje porijeklo u crtanju, pa kao i crtanje ima tu osobinu, da veže sve grane likovnih umjetnosti. Po svom lapidarnom oblikovanju ona je bliska skulpturi (MANTEGNA, POLLAIUOLO, RODIN), a isto tako i slikarstvu, stvarajući svojim često ograničenim sredstvima potpunu sugestiju tonskog i kolorističkog shvaćanja (REMBRANDT, GOYA, RENOIR, BONNARD), dok je u arhitekturi mnoga prostorna predodžba bez nje nezamisliva (VITRUVIJE, ALBERTI, LOOS, LE CORBUSIER).

Kao i crtanju, grafici je glavno sredstvo izraza crta ili potez, linija ili rez. Prema tome grafika je umijeće da se pomoću šiljastog crtala oblikuju na nekoj plohi crte, koje prikazuju stvarne predmete ili nastale u našoj mašti.

Dok je crtalo kod jednostavnog crtanja olovka, pero, kreda, a podloga papir, za izradu grafike služe različni specijalni grafički alati metalnih šiljaka i drugih oštrica, a podloga je drvena, metalna ili kamena ploča.

Ta se podloga naziva *matrica*. Ona vrši glavnu funkciju u grafičkom procesu, jer se njome vrši otiskivanje *grafičkih listova*.

Poznato je, kako je potrebno mnogo vremena i pažnje, da se stekne potrebni intimitet s crtačim materijalom: olovkom, perom, kredom, sepijom. No postizanje intimiteta s grafičkim sredstvima izraza još je teže. To je otežano velikom primjenom posve kemijskih postupaka. Zbog toga grafika zahtijeva veliku stručnu obrazovanost kako od grafičara, tako i od likovnog promatrača.

Likovni promatrač bez te obrazovanosti ne razumije u potpunosti pravi grafički govor drvoreza ili litografije, nego ga tek osluškuje pomoću svoje prakse, stečene ranije promatranjem čistih crteža.

Slikar ili crtač, koji nema grafičke obrazovanosti, krivo se odnosi prema grafici uopće. On često vjeruje, da je grafika jednostavan tehnički postupak, kojim se reproducira jedan crtež u više primjeraka. Što više, vjeruje, da mu se izvorni crtež pri *prenošenju* s papira na grafičku podlogu pojednostavnjuje i gubi mnoge od svojih kvaliteta.

Ni jedan ni drugi, dakle, ne slušaju izvorni govor grafike, jer nisu svjesni, da izvorni crtež načinjen na papiru nije ništa »izvorniji« od crteža u bakru ili drvetu. Nisu svjesni, da su to dvije samostalne i originalne – izvornim osjećanjem i postupkom – doživljene i izražene discipline.

Bakrena ploča je grafičaru isto tako osjetljiva podloga kao crtaču papir. Ona je jednako sposobna da primi iz grafičke igle najtankoćutniji drhtaj umjetnikova senzibiliteta, kao što ga prima papir iz svog crtača.

Prema tome grafičar je crtač, koji u svom stvaralačkom procesu umjesto podloge od papira upotrebljava podlogu od bakra ili kojeg drugog grafičkog materijala. I osluhnuti taj tajanstveni govor grafičkog bakra, kamena, drveta

– jest pitanje grafičkog talenta i dugog intimnog srašćivanja grafičara sa svojim materijalom. Grafičar treba da osjeća i misli u bakru, kamenu i drvetu.

Naziv grafika potječe od grčke riječi *graphein*, što znači pisati.

U različnim načinima ljudske želje za ukrašavanjem, način graviranja je jedan od najstarijih. Urezivanje crte kamenim šiljkom u mekšu stijenu prethistorijske pećine moglo bi se smatrati počecima graviranja i grafike u najjednostavnijoj formi. Neki rez u kosti, kojim je ostvaren crtež srne, ili u kamenu izrovašena kontura kasnije punjena lojanim okerom mogu se smatrati primitivnim predstavljanjem one grafičke konture, koja će nekoliko desetaka tisuća godina kasnije, na istom principu, ali savršenijim tehničkim sredstvima, ostvariti u bakropisu Rembrandtov pejzaž ili neku Goyinu figuru.

Prvo grafičko djelovanje zabilježeno je u Kini, a zatim početke grafike i tiska nalazimo i u Egiptu, Babiloniji i Asiriji. Negativi su izrađeni u kamenu ili drvu. Bili su u obliku valjka ili plohe. Njima se prelazilo, pritiskivalo po podlozi, na kojoj je trebalo izraditi djelo, ili se u njih ulijevala glina, vosak ili neki tekući materijal. U Tutankamonovoj grobnici otkriveni su na staroj žbuci tako otisnuti ukrasi i slova. Valjak za takvo tiskanje poznat je i kod Samarićana 4.000 godina prije naše ere. Na površini valjka, koji je služio kao pečatnjak, a bio izrađen od poludragog kamena u dužini 4–8 cm, bili su osim slova urezani i drugi ukrasi.

Ulijevanjem metala u negative kovali su se novci, a na tom principu tiska bile su štampane i prve knjige zvane *Holztafeldruck*. Štampane su samo na jednoj strani, a bile su visoke i preko jedan metar. Prva takva knjiga bila je djelo slavnog rimskog gramatičara DONATA, pa se takve knjige po njemu nazivaju »donati«. Velika su bibliofilska rijetkost.

Umjetnost starokršćanskog perioda u Damasku, Tyru i Antiohiji, a osobito u Aleksandriji, poznaje tehnički veoma razvijen tisak bojadisanog platna. Tiskovni proces obavljao se tako, da se boja na platno prenosila gotovo drvo-reznom postupkom.

Grafičke težnje pri svršetku srednjeg vijeka bile su, da se slova i crteži izrađeni rukom minijatora i rubikatora zamijene tiskovnom tehnikom. 1440. god. GUTTENBERG je pronašao slaganje i štampanje knjiga pomoću složenih i pomičnih slova.

Renesansa nije bila samo preporod slikarstva, nego i grafike. U njoj se grafički list osamostaljuje od knjige. Pojedini umjetnici, kao što su braća POLLAIUOLO i MANTEGNA u Italiji, a DÜRER u Njemačkoj, odnose se prema grafičkom listu kao prema slici: izrađuju ih za izlaganje u okviru, kao što se obično izlaže ulje, akvarel.

Barok, umjetnost svijetla i sjene, dao je najvećeg grafičara evropske umjetnosti REMBRANDTA. Grafika je u tom periodu izdignuta do složenosti slikarskog postupka.

Grafika 18. stoljeća postigla je zanimljivu svrhu: prevodila je govor slika u svoj grafički jezik. Tako je COCHIN u bakar prenio brojne prikaze CHARDINA.

Zbog želje za umnožavanjem grafika 19. i 20. stoljeća prelazi često iz ruku grafičara u ruke obrtnika, pa i strojeva. U tom vremenskom razdoblju dolazi i do podjele grafike. Ona, koja ostaje i dalje vezana uz ruke grafičara, zove se originalna grafika, dok se ona, koja se umnožava fotokemičkim putem, zove *reproduktivna grafika*. Ova druga vrsta obrađuje čisto strojevnju ilustraciju za novine, diplome, poštanske marke i t. d. Nas zanima prva vrsta, jer se u svom promatranju bavimo čistim grafičkim listom, onim, koji je nikao iz osjećanja i ruke grafičara, isto onako, kako niče originalni izvorni crtež iz osjećanja i ruke svog crtača.

VRSTE TISKA

Da bi umjetnik, koji se kani baviti grafikom, došao do grafičkog lista, ima raznih načina obrade podloge, na kojoj će umjetnik izraditi svoju grafiku za tiskanje. Ta grafička podloga (matrica) može biti obrađena za visoki, plošni i duboki tisak.

I. *Visoki tisak* je onaj, kod kojega je grafička podloga posve ravna ploča od drveta, linoleuma ili metala, obrađena grafičkim alatima, tako da one linije i plohe, koje će kod otiskivanja dati sliku, treba da ostanu na početnoj gornjoj ravnini ploče netaknute, dok se sve ostalo mora izrezivanjem i dubljenjem odstraniti. *Urste visokog tiska* su *drvorez* i *linorez*.

II. *Plošni tisak* ne postiže svoju tiskovnu sposobnost na temelju visinskih razlika podloge (matrice), već pomoću kemijskih i fizikalnih procesa, koji se događaju na površini, na kojoj se grafika radi. *Ursta plošnog tiska* je *litografija*.

III. *Duboki tisak*, kao i visoki tisak, osniva se na visinskim razlikama. Udubljene crte imaju ulogu da prime tiskarsku boju i da ona u njima ostaje pa tako prenose crtež s negativa podloge (matrice) na pozitiv papira. Budući da se tiskarska boja s površine ploče odstranjuje, to i sva neudubljena mjesta ostaju na otisku bijela. *Urste dubokog tiska* su *bakrorez* i *bakropis*, sa svim svojim podvrstama.

IV. *Kombinirani tisak* je onaj, pri kojemu umjetnik, da postigne svoju grafiku upotrijebi, to jest miješa tehnike zajedno. Na primjer na izrađenoj ploči dubokog tiska doda ploču plošnog ili visokog tiska, ili opet na istoj ploči (matrici) doda dvije ili više vrsti iste grane tiska. Takva kombinacija daje grafici ljepotu i čar, pogotovu kada se radi o grafici u bojama.

RAZLIKE TISKA

a) kod štampanja:

Kod *visokog tiska* papir se nalazi položen na matrici, i otiskivanje se vrši na svim njegovim dijelovima jednako i istovremeno. Zbog toga je moguće štampati s ploča za visoki tisak i rukom s ručnim valjkom.

Kod *dubokog tiska* štamparska boja leži u svim udubljenim crtama i može se iz njih prenijeti na papir jedino jakim pritiskom stroja.

b) na samom otisku:

Otisak *visokog tiska* prepoznaje se po tome, što su mu crni dijelovi (mjesta), na koja je došla štamparska boja, jedva primjetljivo utisnuti u površinu papira.

Kod *plošnog tiska* otisak ne prima izgled reljefnosti, a list (otisak) ostaje uvijek posve gladak.

Kod *dubokog tiska*, pod pritiskom stroja, navlaženi papir utiskuje se u sve udubljene crte i prima na sebe boju, koja je u crtama. Tako istisnute crte vidljivo su reljefne. Pošto je sa same površine ploče brisanjem odstranjena boja, na tim mjestima ostaje papir vidljiv.